

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โนรา เป็นละครจำประเภทหนึ่งที่เล่นสืบทอดกันมานานและนิยมแพร่หลายในภาคใต้ การแสดงชนิดนี้ใช้การร้องและการรำเป็นหลักในการแสดง บางครั้งมีการแสดงตามเนื้อเรื่องของบทละครประกอบด้วย โดยใช้บทละครนอก หรือบทละครตามสมัยนิยมก็ได้ อาจเป็นการแสดงเรื่องเดี่ยวจบ หรือนำเรื่องหลายเรื่องมาแสดงต่อ ๆ กัน การแสดงรวมเรื่องนี้เรียกว่า "จับบทสิบสอง"

การแสดงโนราต้องใช้ "โรง" ซึ่งมี 2 แบบ คือ แบบปกติ กับ แบบใช้ประกอบพิธีกรรมรำโรงครู ลักษณะของโรงทั้ง 2 แบบ มีขนาดกว้าง 9 ศอก ยาว 11 ศอก รูปแบบจะแตกต่างกันคือ แบบปกติ มีการยกพื้นขึ้นเป็นเวทีสูงประมาณ 1 เมตร หลังคาสร้างแบบเพิงหมาแหงน หรือแบบแบนราบ คนดูสามารถดูได้ 3 ด้าน ส่วนหลังเวทีเป็นที่พักของผู้แสดง ส่วนแบบใช้ประกอบพิธีกรรมรำโรงครู ใช้เสา 6 เสา ไม่ยกพื้น หลังคาจั่วหลังเวทีมีม่านกันเป็นที่พักของโนรา การแสดงโนรามือองค์ประกอบที่สำคัญคือ ทำรำ เครื่องแต่งกายดนตรี บทที่ใช้ร้องประกอบการแสดง ลักษณะวิธีแสดง และตัวโนรา

ผู้แสดงโนราหรือที่เรียกว่าตัวโนราแบ่งได้เป็น 3 พวก คือ ตัวพระ ตัวนาง(จำ) และตัวพราน ตัวแสดงทั้งหมดมีบทบาท และความรับผิดชอบในการแสดงที่แตกต่างกันกล่าวคือ "ตัวพระ" หรือ "ตัวนายโรง" ต้องรำสวย ร้องบทกลอนเก่ง และต้องรับผิดชอบกิจการภายในคณะ "ตัวนาง (จำ)" เป็นผู้รำรำของคณะโนราจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ แต่ในอดีตนั้นจะเป็นผู้ชายทั้งหมด "ตัวพราน" มีบทบาท 2 ประการ คือ ประการแรกเป็นตัวบอกเรื่องให้ผู้ชมทราบว่าวันนี้โนราคณะนี้จะแสดงเรื่องอะไร ประการที่สองเป็นตัวประกอบในบทบาทสมมติของการแสดงเรื่อง เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเน้นที่ตัวพราน จึงใคร่ขอแนะนำตัวพรานอย่างละเอียดดังต่อไปนี้

ในอดีตเชื่อกันว่าตัวพรานมี 3 ตัว คือ พรานบุญเป็นหัวหน้า พรานมือเหล็ก กับ

พรานมือไฟ เป็นคู่หู จากการศึกษาเกี่ยวกับโนราทำให้ทราบว่า พรานทั้ง 3 ตัวมีกล่าวถึงเฉพาะในการแสดงเรื่องพระสุธนมโนห์ราเท่านั้น แต่ถ้าแสดงเรื่องอื่นจะใช้พรานคนเดียว ชื่อของตัวพรานที่แสดงตามท้องเรื่องนิยมเรียกตามชื่อเดิมของผู้แสดง เช่น พรานเบี้ยว พรานแปลก เป็นต้น นอกจากนี้ "ตัวพราน" ต้องมีบทบาทที่ก่ออย่างคือ เป็นตัวตลกมีหน้าที่ทำให้คนขบขัน สร้างความบันเทิงแก่ผู้ชม พรานที่ใช้แสดงบทบาทตลกมี 2 ตัว คือ พรานผู้ชาย เรียกว่า "ทาสา" หรือ "พรานผู้" และพรานผู้หญิง เรียกว่า "ทาสี" หรือ "พรานเมีย" ตัวตลกทั้ง 2 นี้ จะออกแสดงพร้อมกับพระเอกและนางเอก เรียกว่า เป็น "ตัวตลกตามพระ"

ลักษณะเด่นของพรานที่เป็นรูปแบบเฉพาะตัวมีหลายประการ กล่าวคือ ลักษณะการแต่งกายของตัวพรานนั้นไม่เหมือนกับตัวนายโรง และนางรำอื่น ๆ ที่แต่งแบบยืนเครื่อง ตัวพรานผู้ชายหรือ "ทาสา" แต่งได้ 2 แบบ ดังนี้

1. แบบที่แสดงตามปกติ จะสวมหน้าพราน นุ่งผ้าโจงกระเบน (ผ้าขาว)

ผ้าขาวม้าพาดบ่า อาจสวมเสื้อหรือไม่สวมก็ได้ ห้อยลูกประคำ

2. แบบที่แสดงในการเดินป่า กล่าวไว้ในหนังสือมโนหรานิบาตฉบับวัดมัชฌิมาวาสสงขลา เป็นภาษาพื้นเมืองภาคใต้ สรุปได้ว่า นุ่งผ้าขาวเป็นส้นเปล้า คาดเข็มขัด สวมเสื้อมีพริ้วเป็นอาวูระ สะพายดอกเกาช้างที่ สวมรองเท้าหนังควาย²

วิมล คำศรี, "องค์ประกอบของโนรารุ่นเก่า, " พุ่มเทวา (ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ชุนอุปถัมภ์นรากร) (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2523), หน้า 66.

²วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา, มโนหรานิบาตฉบับวัดมัชฌิมาวาสสงขลา (สงขลา : โรงพิมพ์จึงจิง, 2513), หน้า 312.

ส่วนการแต่งกายของพรานผู้หญิงหรือ "ทาสี" ไม่มีแบบฉบับที่แน่นอน สามารถแต่ง
ได้หลายแบบ เช่น สวมเสื้อคอกระเช้า หรือ เสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าชั้นยาวกรอมเท้า
ผ้าสะไบพาดเฉียงไหล่จากทางขวามาซ้าย หรือ จากซ้ายมาขวาก็ได้ อีกลักษณะหนึ่งคือ
นุ่งผ้าโจงกระเบน ท้มผ้าสะไบห่ออก (ไม่ต้องสวมเสื้อ) การแต่งทั้ง 2 แบบจะต้องมีหน้า
พรานครอบหน้าเสมอ

อุปกรณ์ชิ้นสำคัญที่ "ทาสี" และ "ทาสี" จะขาดมิได้คือ "หน้าพราน" ซึ่งเป็น
หน้ากากที่มีรูปร่างเพียงครึ่งเดียวของใบหน้า ตั้งแต่หน้าผากถึงริมฝีปากส่วนบน หน้า "ทาสี"
และ "ทาสี" จะแตกต่างกันที่การใช้สีคือ หน้าทาสี จะเป็นสีแดงเรียกว่า "พรานหน้าแดง"
ส่วนหน้าทาสี จะเป็นสีขาว หรือ สีเนื้อ เรียกว่า "พรานหน้าขาว" หน้าพรานมิใช่มีไว้เพื่อ
เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงเพียงอย่างเดียว แต่มีความเชื่ออย่างอื่นที่น่าสนใจ เช่น การ
เลือกชนิดของไม้มาทำหน้าพราน พิธีกรรมก่อนนำหน้าพรานออกแสดง วิธีการเก็บรักษา
หน้าพราน เป็นต้น

นอกจากนี้การแสดงของพรานยังมีท่าร้ายรำที่เป็นลักษณะเด่น ประกอบด้วย
การเดินพราน การนาตพราน และการขยับทพราน กิจกรรมทุกอย่างจะต้องใช้ดนตรี
ประกอบ เครื่องดนตรีใช้ชุดเดียวกันกับที่ใช้แสดงโนรา ประกอบด้วย กลอง 1 ลูก
ทับ 2 ลูก โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 อัน และ ปี่ 1 เล่า

จากที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า "พราน" เป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญ
เทียบเท่ากับตัวพระเอก หรือตัวนายโรงเลยทีเดียว ผู้วิจัยได้ติดตามชมการแสดงของโนรา
คณะต่าง ๆ ในจังหวัดภาคใต้ 4 จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง และ
ตรัง อย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าการแสดง
ของพรานโนราแบบดั้งเดิมเริ่มจะสูญหายไป ได้ทราบจากผู้เชี่ยวชาญด้านโนราว่า บทบาท
ของ "พราน" ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2494 โดยพรานแมง ซึ่งเป็นพราน
ประจำคณะโนราเดิม จังหวัดตรัง คือเริ่มไม่ใส่หน้าพราน และได้เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจน
ปัจจุบัน³

³สัมพันธ์ สาโรช นาคะวิโรจน์, ประธานศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสงขลา,
12 กรกฎาคม 2537.

การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นนับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของพรานโนรา ซึ่งมีผลทำให้

รูปแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การแต่งกาย การรำ การแสดง และหน้าพราน ได้ถูกยกเลิกไป ค่อย ๆ เปลี่ยนมาเป็นการแต่งกายสมัยใหม่ อาทิ สวมสูทสากล สวมกางเกง มีการแต่งหน้า และบางครั้งอาจมีผ้าหรือเนคไทผูกคอ ยกเว้นการขับกลอนซึ่งยังคงรูปแบบเดิมเอาไว้ ผู้เชี่ยวชาญด้านโนราสรุปว่า⁴ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงจากพรานโนรามมาเป็นตลกโนรา พรานโนราแบบดั้งเดิมนั้นยังพอจะหาดูได้ แต่หาดูได้ยากแล้ว

ดังนั้น ก่อนที่บทบาทแบบดั้งเดิมของโนราจะสูญหายไป ผู้วิจัยซึ่งเป็นครูสอนนาฏศิลป์ในฐานะที่เป็นคนท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจชาวซึ่งในคุณค่าของโนราที่เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านอันสูงส่ง จึงใคร่ที่จะศึกษารูปแบบ บทบาทการแสดงของพรานโนราแบบดั้งเดิมให้คงอยู่สืบไป เพื่อรักษาไว้มิให้เสื่อมสูญ และจะได้ใช้องค์ความรู้นี้ถ่ายทอดเป็นที่อ้างอิงในอนาคตสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของตัวพราน
2. เพื่อศึกษาท่ารำ กระบวนรำของตัวพราน
3. เพื่อศึกษามบทบาทของตัวพราน
4. เพื่อศึกษาความเป็นมาของหน้าพราน

⁴สัมภาษณ์ สาโรช นาคะวิโรจน์, ประธานศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสงขลา,

ขอบเขตของกรวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาของตัวพราวนและหน้าพราวนที่ปรากฏในการแสดงโนราแบบดั้งเดิม
2. ศึกษาบทบาทการแสดงของพราวนใน 4 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และตรัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2438 - ปัจจุบัน
3. ศึกษาขั้นตอนวิธีการแสดงของตัวพราวนโนราแบบดั้งเดิม
4. บุคคลที่จะมาเป็นวิทยากรในการวิจัยครั้งนี้ มีคุณสมบัติ กล่าวคือ
  - 4.1 ต้องมีประสบการณ์ต่อเนื่องในการแสดงเป็นพราวนโนราแบบดั้งเดิมมาโดยตลอด ไม่น้อยกว่า 30 ปี ของการแสดง
  - 4.2 ต้องมีอาวุโส มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับทั่วไปใน 4 จังหวัดภาคใต้ วิทยากรเหล่านี้ ได้แก่
    - ก. โนรายก ชูบัว (ศิลปินแห่งชาติสาขากการแสดงโนรา) 140/1 ตำบลระโนด อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา อายุ 74 ปี
    - ข. โนราแปลก ชะบาล (แปลกท่าแค) 31/1 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง อายุ 75 ปี
    - ค. พราวนเสียง กุลไชยศรี 13 ซอย 9 ถนนไทรบุรี ตำบลบ่อหย่าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา อายุ 65 ปี
    - ง. พราวนเชื่อง คงดี 42 หมู่ที่ 4 ตำบลนาตาล่วง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง อายุ 73 ปี
    - จ. โนราบุญช่วย จำปาทอง 107/2 ซอย 30 หมู่ที่ 4 ถนนอภัยบริรักษ์ ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง อายุ 60 ปี

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัยนี้

1. พราน หมายถึง ตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในการแสดงโนรา ซึ่งบุคคลทั่วไปเรียกว่า "พรานบุญ" แต่พรานที่ได้กล่าวถึงในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึงตัวละครที่ใช้ประกอบในการแสดงโนราทางภาคใต้ ซึ่งจะมีชื่อเรียกตามชื่อตัวจริง ๆ ของผู้แสดงนั้นๆ โดยจะมีคำว่า "พราน" ก่อนแล้วตามด้วยชื่อตัว เช่น พรานเบี้ยว พรานแปลก เป็นต้น

2. หน้าพราน หมายถึง หน้ากากที่ใช้สวมครอบหน้าของตัวพราน

3. ทาสา หรือ พรานผู้ หมายถึง ชื่อที่ชาวพื้นเมืองใช้เรียกตัวพรานผู้ชาย

4. ทาสี หรือ พรานเมีย หมายถึง ชื่อที่ชาวพื้นเมืองใช้เรียกตัวพรานผู้หญิง

5. ตัวนายโรง หมายถึง ผู้ควบคุมและรับผิดชอบกิจการภายในคณะ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และมีบทบาทเฉพาะตัวคือต้องรำสวย ว่ากลอนเก่ง บางครั้งจะเรียกว่าตัวพระ

6. นาง(รำ) หมายถึง ตัวแสดงที่เป็นผู้รำรำของคณะโนราอาจจะเป็นผู้หญิง หรือผู้ชายก็ได้ ในสมัยโบราณจะใช้ผู้ชายแสดงทั้งหมดแต่ในสมัยปัจจุบันนี้ได้มีผู้หญิงฝึกหัดโนราเป็นอาชีพ โดยทั่วไปอาจจะมี 5-6 คน และอาจจะเรียกว่า "ตัวนาง" ก็ได้

7. โพล่ หมายถึง การโพล่ลำตัวตั้งแต่หน้าอกถึงศีรษะออกจากร่ม่ากัน (ระหว่างที่พักของผู้แสดงกับเวที) ของตัวพราน

8. ท่องโรง หมายถึง พฤติกรรมการเดินของตัวพราน โดยเดินวนรอบเวที ทวนเข็มนาฬิกา

9. ย้ายพราน หมายถึง การโยกตัวตั้งแต่สะเอวถึงศีรษะของตัวพรานจะโยกได้ทั้งจากขวาไปซ้าย และจากซ้ายไปขวา

10. นาด 2 มือ หมายถึง การแกว่งแขนสลับขึ้นลงโดยจะมี 2 ท่า คือท่าต่ำ เป็นการนวดสลับซ้ายขวาไปมา และท่าสูง คือ การส่งแขนไปข้างหน้าระดับไหล่ ทำมุม 45 องศา ตั้งข้อมือส่งขึ้นด้านบน ส่วนมือที่เหลืองอข้อศอกให้ข้อมืออยู่ที่ฐานไหล่ กำมือหลวม ๆ หายฝ่ามือขึ้น

11. นาคเร็ว หมายถึง การแกว่งแขนขึ้นลงสลับหน้าหลังพร้อม ๆ กับย่อเท้า

ตามจังหวะดนตรี (จังหวะเร็ว)

12. ไหว้พราน หมายถึง การทำความเคารพโดยการยื่นชิตเท้าย่อเข้า พนมมือทั้ง 2 ข้าง ให้ฐานมืออยู่ระดับปลายจมูก ปลายนิ้วมือทั้ง 2 ข้างชี้ลงข้างล่างท่ามุม 45 องศา

13. ถวายบังคม หมายถึง การทำความเคารพ โดยการนั่งคุกเข่า พนมมือทั้ง 2 ข้าง ให้ปลายนิ้วชี้ทั้ง 2 ชี้ขึ้นข้างบน ระหว่างอก แล้วค่อยยกขึ้นจรดหน้าผาก จากนั้นเลื่อนมือทั้ง 2 ลงมาระหว่างอกอีกครั้งนับ 1 ปฏิบัติเช่นนี้ 3 ครั้ง

14. รำขัดมวง หมายถึง การเรียกท่าตั้งวงของตัวพราน ที่ปฏิบัติคล้ายกับการปามะมวง คือ เริ่มกำมือหลวม ๆ จากข้างหลัง แล้วมาปล่อยมือข้างหน้าระดับข้างศีรษะ

15. ชี้นิ้วผี หมายถึง ลักษณะการชี้นิ้วของตัวพราน ที่จะใช้นิ้วกลางชี้ไปข้างหน้าแทนนิ้วชี้ นิ้วมือที่เหลือจะกำไว้หมด

16. โรงโนรา หมายถึง สถานที่แสดงของโนรา หรือโรงแสดงโนรา

17. มโนหรานิมาต หมายถึง ชื่ออีกชื่อหนึ่งของบทละครเรื่องพระสุชนมโนห์รา ที่ค้นได้ ณ วัดมณีมาวาส สงขลา

นอกจากนี้ยังมีศัพท์พื้นถิ่นที่มีกล่าวถึงในการวิจัยครั้งนี้คือ

18. หมอกบโรง หมายถึง หมอไสยศาสตร์ประจำคณะโนรา

19. ตาเสือ หมายถึง ผู้ติดตามคณะโนราไปด้วยความรักใคร่เสนาหา หรือบางครั้งเรียกว่าแม่ยก

20. หัวจุกโนรา หมายถึง ตัวนาง (รำ) ที่เป็นเด็ก มีอายุตั้งแต่ 8-12 ปี นิยมไว้ผมจุก

21. บทกำพรัด หมายถึง ชื่อที่ใช้เรียกคำกลอนของโนราที่แต่งไว้ก่อนแล้ว

22. กลอนมุดโต หมายถึง ชื่อที่ใช้เรียกคำกลอนของโนราที่เป็นกลอนสดโดยคิดขึ้นทันทีทันใด

23. เพื่อกันเป็นเกลียว หมายถึง ลักษณะการถักเชือกเป็นเกลียว ๆ คล้ายเปีย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ หนังสือ ตำรา ตำนาน จดหมายเหตุ ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวพราณ โดยค้นคว้าจาก หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ฯลฯ

2. การวิจัยภาคสนาม มีดังนี้

2.1 สัมภาษณ์กระบวนการรำ กลวิธีในการแสดง องค์กรความรู้ต่าง ๆ ของความเป็นพราณแบบดั้งเดิม จากวิทยากร 5 คน บันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์ บันทึก แถบเสียง และบันทึกภาพนิ่ง

2.2 สังเกตวิธีการแสดงของโนราแบบเก่า ที่ยังมีแสดงใน 4 จังหวัดภาคใต้

2.3 สัมภาษณ์จากผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ หัวหน้าคณะโนรา ผู้แสดงตัวพราณ นักวิชาการทางวัฒนธรรม ผู้ชมทั่ว ๆ ไป

นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม มาวิเคราะห์ สรุปผล เรียบเรียงเป็นเอกสารนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งลักษณะของพราณโนราให้เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป
2. ได้ทราบความเป็นมาของตัวพราณและหน้าพราณ ตลอดจนบทบาทที่ใช้ในการแสดง
3. มีเอกสารตำราที่รวบรวมองค์ความรู้อันเกิดจากตัวพราณ
4. ได้ข้อมูลไปใช้ในทางปฏิบัติ ในการพัฒนาส่งเสริม เพื่อฟื้นฟูรูปแบบการแสดงโนราแบบเดิมให้ดำรงอยู่สืบไป